

В статті розглядаються поняття індивідуально-стильові особливості педагогічної діяльності учителя, ролі структура учителя начальних класів. Представлені результати дослідження індивідуального стилю діяльності в ролі структурі особистості учителя начальних класів.

In the article we examine terms individual features of pedagogical activity, role structure of personality of teachers of initial classes. The results of investigation are given.

©2012 р.

С. В. Походенко (м. Запоріжжя)

ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Психологія політичного вибору є найбільш соціально затребуваним і одночасно досить мало розробленим політико-психологічним напрямком. М.М.Слюсаревський неодноразово зазначав, що на жаль політичні реалії рідко стають об'єктом ґрунтовних досліджень, мають переважно інтерпретаційний, умоглядний характер, хибують на фрагментарність, несистематичність і не дають достатньо матеріалу для широких узагальнень, висновків та прогнозів, на які є попит у суспільстві та політикумі [1, с.142]. Така характеристика повною мірою відображує стан справ в галузі психології політичного вибору.

В.В.Москаленко пропонує проблематику психології політичного вибору включати до електоральної психології, але розглядати політичний вибір особистості в більш широкому контексті політичного життя, ніж ситуації виборів, тому що вибори є лише одним із крайніх варіантів цілого спектру ситуацій політичного вибору, і зазначає, що психологія політичного вибору не повинна асоціюватися з психологією виборців. В.В. Москаленко також наголошує на тому, що існує необхідність визначення та вивчення проблем окресленої галузі, головна з яких на її думку вибір громадянами політичних орієнтацій [2].

Спектр питань вітчизняної електоральної психології так чи інакше пов'язаних із психологією політичного вибору особистості вельми різноманітний та охоплює широке коло досліджень пов'язаних з психологією виборців (М.М.Гнатко, В.П.Казмиренко, Л.А.Кияшко, Б.С.Мар'єнко, В.О.Татенко, В.О.Чигрин, О.А.Шахтемірова та ін.), з'ясуванням факторів залученості та відчуженості від політичного життя (А.В.Брушлинський, М.Ф.Головатий, Є.І.Головаха, Л.М.Карамушка, С.М.Макеєв, Б.С.Мар'єнко, Н.В.Паніна, В.В.Трошкін, Є.В.Чорний, та ін), соціально-психологічного змісту впливу іміджу політичного лідера на політичний вибір особистості (О.А.Вознесенська, Л.Г.Гозман, О.В.Петрунько, М.В.Ільїн, П.Д.Фролов та ін), психологічних і соціально-психологічних детермінант формування політичної культури (Г.Е.Белицька, Н.Ф.Гедікова, Н.М.Дембицька, І.В.Жадан, О.Б.Лабковська, В.В.Москаленко, О.В.Попова, О.І.Юр'єв), соціальних і соціально-психологічних чинників самовизначення особистості в контексті дослідження масової політичної свідомості та політичної поведінки (В.О.Васютинський, О.А.Донченко, Г.Г.Дилігенський, Г.В.Голосов, Н.Ф.Каліна, Д.В.Ольшанський, М.М.Слюсаревський), О.А.Ліщинською і Л.А.Царюк створені програми тренінгів політичного самовизначення та підвищення соціально-психологічної компетентності у політичній сфері. Зростає увага науковців до об'єктивних та соціально-психологічних чинників, які детермінують політичний вибір і політичну ідентифікацію як окремого індивіда, так і соціальних груп (В.М.Духневич, І.В.Жадан, О.А.Ліщинська, Л.А.Найдюнова, В.П.Казмиренко та ін.).

Занурення в спеціальну літературу дозволило з'ясувати значну термінологічну плутанину і концептуально-методологічну невизначеність поняття «політичний вибір особистості» серед низки споріднених понять: «політична участь», «політична активність», «політична (електоральна) поведінка», «політична орієнтація», «політичне самовизначення», «політичний процес», які різними авторами використовуються іноді як синоніми, іноді набувають відмінностей та різноманітних смислових значень, іноді перетинаються одне з іншим у дивний та неочікуваний спосіб. Така ситуація вкрай ускладнює, а іноді унеможливує систематизацію, узагальнення або порівняння висновків емпіричних досліджень в галузі психології політичного вибору та їх практичне застосування.

Оскільки кінцевою метою нашого дослідження є визначення психологічних механізмів політичного вибору особистості, а механізм має пояснювати внутрішню будову або дію певного психічного явища (відповідати на питання «Як це працює?»), то перш за все треба мати чітке уявлення про те, що саме ми маємо на увазі, коло говоримо про політичний вибір особистості.

Представлена стаття є спробою концептуалізації політичного вибору особистості, його виокремлення в загальному термінологічному полі політичної психології.

Л.П.Булах був одним з перших, хто узагальнив досвід наукових досліджень з вказаної проблематики і визначив основні підходи до аналізу феномена політичного вибору: історичний, маніпуляційний, індивідуально-психологічний, соціологічний [3].

За І.Г.Батраченком термін «політичний вибір» має дуже широкий ужиток: феномен політичного вибору пропонується осмислювати в категоріях «політичний вибір, як ситуація», «політичний вибір, як процес», «політичний вибір як результат». І.Г.Батраченко умовно розділяє психологію політичного вибору на наступні підрозділи:

- 1) психологія об'єктів політичного вибору, їх виборчої активності, здатності вести політичну боротьбу та впливати на суб'єктів політичного вибору;
- 2) психологія суб'єктів політичного вибору, їх електоральної поведінки та здатності робити політичний вибір;
- 3) психологія організаторів виборчого процесу;
- 4) психологія виборчого процесу як взаємодії об'єктів, суб'єктів та організаторів політичного вибору і у виокремленому вигляді, і в поєднаних варіантах;
- 5) психологія форм прояву результатів політичного вибору [4].

Якщо мати на увазі «політичний вибір як ситуацію» більш доцільним на наш погляд є використання поняття «виборчий процес». В.Г.Королько виборчий процес розглядає як відповідну кампанію, що є скоординованою,

цілеспрямованою, яка здійснюється протягом визначеного законодавством часу, публічні зусилля з метою мобілізації підтримки кандидата виборцями і забезпечення його перемоги у день виборів [5, с.261]. М.І.Пірен звертає увагу на те, що виборчий процес є частиною політичного процесу, який визначається як генезис політичних інститутів, суб'єктів політики, політичних цінностей, правил і безпосередньо політичних зв'язків і відносин [6]. Д.В.Ольшанський пропонує більш широке тлумачення і розглядає виборчий процес та вибори як проєкцією суспільно-владних відносин, що склалися в певній країні [7].

Стосовно активності виборців, як суб'єктів політичного вибору, виборчий процес – це соціальна ситуація що спонукає їх на певні дії, які часто визначаються як електоральна поведінка. На нашу думку, коли йдеться про електоральну поведінку можна використовувати поняття суб'єкту лише маючи на увазі груповий суб'єкт (електорат країни в цілому, окремі демографічні групи електорату, електорат окремих кандидатів), і то настільки, наскільки взагалі можливо говорити про колективну суб'єктність великих соціальних груп.

Взагалі використання терміну «поведінка» в психології політичного вибору є сумнівним. Психологічні словники визначають поведінку як «цілеспрямовану активність живого організму для здійснення контакту з оточуючим світом. В основі поведінки лежать потреби живого організму, над якими надбудовуються виконавчі дії для їх задоволення. Генеза форм поведінки зумовлена ускладненням умов середовища, зокрема переходом з гомогенного до предметного, а потім в соціальне» [8]. «Поведінка - родовий термін, який охоплює різні реакції живого організму чи групи організмів. У біхевіоризмі поведінкою вважають видимі прояви, які можна спостерігати, необіхевіористи додають також внутрішні стани, пов'язані із зовнішніми проявами, у когнітивній психології поведінка розглядається як мислене представлення, а не зовнішній спостережний акт поведінки. Поведінка, на відміну від психіки, доступна для безпосереднього спостереження і є предметом широкого спектру наук» [9]. Стосовно людської активності про поведінку можна говорити в контексті розгляду автоматизованих дій або реакцій в екстремальних ситуаціях. Якщо бути точними, то політичний вибір особистості (як дія) та актуальна виборча ситуація в Україні не мають вищезазначених ознак³, хоча за певних обставин можуть набувати екстремальності⁴. Вплив перебування в екстремальних умовах під час виборчої кампанії на політичний вибір особистості може стати предметом окремого психологічного дослідження.

В контексті вивчення масових явищ (толпа, паніка, чутки тощо), коли рівень індивідуальної суб'єктності значно зменшується, можна говорити про поведінку особистості, але це не стосується ситуації виборів. Заборона проведення будь-яких агітаційних заходів напередодні та в день голосування є законодавчим кроком, що забезпечує відновлення індивідуальної суб'єктності в разі її втрати у окремих виборців під час участі в масових заходах. Хоча емоційна пам'ять про таку участь, та слабо усвідомлені когнітивні конструкти засвоєні під час виконання ритуальних дій (скандування, співів, аплодування та ін.) навіювання та маніпулювання свідомістю під час участі у масових заходах є безумовно цікавими чинниками політичного вибору особистості.

Зважаючи на вищезазначене, поняття «електоральна поведінка» в психології видається скоріше запозиченим з інших суспільних наук (соціологія, політологія) або невдалим калькованим перекладом термінів іншомовного походження. Більш коректним та функціональним для психологічного дослідження вважаємо використання понять «політична активність» та «політична участь», які стверджують індивідуальну та групову суб'єктність в процесі політичного вибору.

Ідеї про те, що політична участь – це передусім відповідальний особистий вибір (політичної ролі, міри та спрямованості власної політичної активності тощо) втілено в теорії суб'єктного вибору. До суб'єктного підходу в дослідженнях політичної участі тяжіє більшість вітчизняних вчених (Н.М.Дембицька, І.В.Жадан, В.В.Москаленко, О.М.Плющ, В.О.Татенко, О.Б.Старовойтенко та інші) [10-15]. В межах цієї теорії політична участь розглядається як психологічна категорія, яка репрезентує базову соціальну активність, що самодетермінується і впорядковується людиною як активним суб'єктом власного життя. Особистість, як суб'єкт політики, вибудовує власну систему політичних уявлень і дій, узгоджує її з вимогами політичної культури, до якої вона належить, сформованими в неї політичними орієнтаціями і цінностями, і ця система є настільки складною і функціональною, наскільки особистість, як суб'єкт політичного життя, цього потребує.

В рамках суб'єктного підходу політичний вибір особистості можна розглядати як різновид її життєвого вибору, що здійснюється на інтраперсональному рівні. В такому розумінні родовим поняттям буде виступати поняття «психологічний вибір особистості», яке досліджується в межах психології особистості. Т.М.Титаренко узагальнюючи п'ятирічний досвід дослідження різних ситуацій життєвого вибору зазначає: «Вибір здійснюється при наявності таких передумов: особистості як суб'єкта вибору, що повинна прийняти рішення в межах усвідомленого спектра життєвих перспектив; полімодалних об'єктів вибору подальшого напрямку життєвого руху; актуальної життєвої ситуації, що вимагає кардинальних змін і задає певні обмеження процесу вибору; значущого оточення, інтереси якого не неможливо не врахувати під час вибору. Серед детермінант вибору – стан самоорганізації особистості, наявність несуперечливого інтерпретаційного комплексу і спрямованість на пошук оптимальної траєкторії життєвого шляху» [16, с.65].

Визначені передумови та детермінанти можна спробувати переосмислити в контексті політичного вибору особистості, і це може стати предметом окремої статті, та низки емпіричних досліджень. Наразі варто зазначити дві (можливо більш ґрунтовний аналіз дозволить визначити і більше) принципові відмінності політичного вибору особистості від інших життєво значущих і ситуативних виборів. По-перше це його опосередкованість: людина обирає того, хто буде протягом певного часу робити вибір замість неї (приймати значущі в контексті життєвої перспективи особистості рішення, відстоювати права та захищати інтереси). По-друге, це безповоротність: обираючи свого представника в органах державної та місцевої

³ Постійні зміни виборчого законодавства, термінів проведення виборчих кампаній, границь виборчих округів і, як наслідок, розташування виборчих дільниць, форми виборчих бюлетенів є запорукою уникнення стереотипізації в діях виборців.

⁴ Голодування, проживання в наметових містечках, загроза сутичок з політичними опонентами та правоохоронцями під час проведення політичних акцій можна розглядати як екстремальні політичні ситуації.

влади людина стикається з повною відсутністю реальних механізмів контролю, звітності та можливості припинення дій представника, на відміну від інших подібних ситуацій (представницькі послуги в юриспруденції та економіці). Тобто в політиці людина стає на певний строк заручником свого представника (свого вибору).

С.О.Гарькавець робить акцент на соціально-психологічній детермінації політичного вибору особистості, і намагається зв'язати розуміння політичного вибору особистості до проявів в ситуації виборів. Він вважає, що психологічний вибір в першу чергу відображає інтеріоризовані та ухвалені особистістю зовнішні стимули з подальшою їх диференціацією і, відповідно, надання переваги одному з них. В навчальному посібнику «Психологія політичного вибору» автор розглядає політичний вибір як прояв політичної поведінки, що детермінується статусними проявами, політичним іміджем, впливом ЗМІ, етнопсихологічними та індивідуальними особливостями виборців. В процесі аналізу впливу соціального середовища на незалежну політичну поведінку особистості С.О.Гарькавець ґрунтовно аналізує політичний конформізм, політичну кон'юнктуру та соціальну деривацію як фактори політичного вибору.[16]

Посилаючись на погляди російських дослідників Л.Я.Гозмана, О.Б.Шестопаля, Д.В.Ольшанського та інших [7, 18], що розглядають політику як багатовимірний континуум, в якому виділяють систему, процес, сукупність детермінант, модельованих політичних зв'язків і відносин, систему цінностей, сферу суб'єктивної самореалізації людини, та небезпідставно підкреслюють її інтеграційний соціально-психологічний характер, С.О.Гарькавець визначає, що вибір в політиці є одночасно і соціально-психологічним відношенням, і процесом реалізації індивідуального інтересу, який виявляється в ухваленні одного з запропонованих варіантів, який переважає порівняно з іншим. Саме те, що найістотніше впливає на політичну самосвідомість особистості, з найбільшою вірогідністю і буде естрапальовано в її діях. Тому, таке продукування він пропонує визначити в якості політичного вибору особистості [17, с.5].

Найбільш ґрунтовний аналіз політичного вибору особистості, як психологічної категорії, зроблено В.М.Духневичем [19, 20]. Як і будь який свідомий вибір, політичний вибір особистості опосередкований низкою внутрішніх (уподобання, мотиви, очікування) та зовнішніми (соціальна ситуація в якій він здійснюється) чинниками. Політичний вибір може здійснюватись свідомо, бути зумовленим прогнозуванням результату такого вибору (співвіднесення власних очікувань та домагань з можливістю їх реалізувати за допомогою того чи іншого політичного вибору), або здійснюватись несвідомо як поведінковий акт з урахуванням попереднього досвіду особистості.

У понятті політичного вибору В.М.Духневич пропонує розрізнати дві складові:

- 1) вибір як акт прояву електоральної активності індивіда під час проведення виборів у державні органи влади;
- 2) вибір як позицію індивіда щодо соціально-політичної дійсності.

«Про політичний вибір (як акт) варто говорити, коли має місце спеціально організована ситуація, в якій індивід зобов'язаний використати об'єктивно існуючу ситуацію (зробити вибір), прийняти рішення і відповідальність за це рішення.

Коли йдеться про вибір особистості як її позицію щодо існуючої соціально-політичної дійсності, то розглядається насамперед залученість до інтеграційних і суспільно-політичних процесів суспільства. Обидва ці вибори взаємозалежні» [20, с. 39].

Для визначення політичного вибору особистості як вибору позиції щодо соціально-психологічної дійсності з метою уникнення термінологічної плутанини більш доцільним і точним на нашу думку могло б бути використання поняття «політичне самовизначення особистості». Таке самовизначення є результатом політичної соціалізації і відбувається протягом всього життя людини (по аналогії, наприклад, з професійним самовизначенням). Стосовно політичного самовизначення ситуації виборів в державні та місцеві органи самоврядування є своєрідними каталізаторами, що прискорюють і інтенсифікують цей процес.

Коли ми говоримо про політичний вибір як акт прояву електоральної активності перш за все маємо на увазі певний усвідомлений вчинок в день голосування. Певна частина виборців дійсно робить свій політичний вибір безпосередньо на виборчій дільниці, але таких людей не дуже багато.⁵ Для більшості виборців такий вчинок є результатом певного політичного вибору, який було зроблено раніше. З політологічної точки зору саме цей акт є найбільш цікавим, бо він має значення об'єктивації пануючих в суспільстві політико-ідеологічних орієнтацій і настанов, рівня політичної культури, ефективності проведених виборчих кампаній, загального ставлення до влади. Для психолога набагато цікавішим є процес політичного вибору особистості що передуює вчинку в день голосування: етапи цього процесу, рівні суб'єктивної включеності, внутрішні та ситуаційні детермінанти активності тощо.

На особистісній складовій політичного вибору наголошує Г.В.Циганенко, яка звертає увагу спільноти на те, що складність політичного вибору полягає не лише в слабкій структурованості, розмитості політико-ідеологічних орієнтацій і настановлень, а й у недостатній актуалізації соціально-психологічних рис особистості, що могли б допомогти визначитись в день голосування[21].

Для позначення всього пласту психічної активності, що передуює політичному вибору як акту прояву електоральної активності В.М.Духневич вводить поняття психологічної готовності до політичного вибору [19]. Згідно традиційними дискурсами вітчизняної та зарубіжної психології [22, 23] поняття психологічної готовності вивчається в контексті настановлень та атитюдів і використовується здебільше в контексті певної діяльності (професійної, в екстремальних умовах і т. ін.). Отже запропоноване В.М.Духневичем тлумачення політичного вибору особистості як акту вияву електоральної активності тяжіє до визнання його як певної діяльності (поведінкової дії, вчинку).

Готовність до політичного вибору В.М.Духневич визначає як «сукупність рис, знань, навичок мотивів особистості, що забезпечують здійснення суб'єктом вибору акту вибору із запропонованих йому політичних альтернатив, з одного боку, і

⁵ За результатами екзит полів проведених в Запорізькій області на виборах 2004-2010рр. кількість виборців, що прийняли остаточне рішення про підтримку кандидатів, або політичних партій безпосередньо в день голосування коливається в межах від 1 до 3%.

сукупність об'єктивних умов вибору (ситуації, існування альтернатив вибору і т.ін.), забезпечених організаторами ситуації політичного вибору, з другого» [19, с.156]. В структурі готовності він виділяє три компоненти: когнітивний (усвідомлення об'єкту), афективний (емоційна оцінка об'єкта) та поведінковий (послідовна поведінка щодо об'єкта).

В запропонованому визначенні готовності та її структури імпліцитно скрито інтерперсональний характер політичного вибору, як взаємодії між окремими суб'єктами виборчого процесу:

1) організаторами (державними інституціями та виборчими штабами), які створюють умови для виборця (організують ситуацію та визначають альтернативи);

2) кандидатами (В.М.Духневич для зручності визначає їх як об'єкти вибору, але далі в роботі неодноразово наголошує на значенні їх активності в ході виборчих перегонів для політичного вибору), яких зважаючи на їх рівень політичної залученості та вмотивованості з повним правом можна вважати політичними суб'єктами;

3) виборцями, які здійснюють політичний вибір в ситуації виборчого процесу (певні інтрапсональні та інтерпсональні дії відносно кандидатів).

Політичний вибір як інтерперсональна взаємодія політичних суб'єктів в контексті встановлення владно-підвладних стосунків досліджується в роботах В.О.Васютинського, Н.В.Хазратової, М.М.Гнатко та інших. [24-26] В.О.Васютинський в процесі дослідження соціально-психологічних закономірностей зародження та розвитку владно-підвладних співвідношень в просторі інтерсуб'єктної взаємодії ґрунтовно аналізує процеси узалежнення та упорядкування, що детермінують владу і дозволяють особистості задовольнити базові потреби в спільності [24]. Такий дискурс відкриває нові можливості в дослідженнях мотивації політичного вибору особистості.

У тлумачному словнику С.І.Ожегова «вибір» визначається як «взяти потрібне, якому віддається перевага з наявного» [27]. Поняття обирати є однокорінним і семантично спорідненим з поняттям «брати».

Буденна свідомість, коли визначає політичний вибір як процедуру або можливість людини виразити свої симпатії, надати підтримку певному суб'єкту політики, який претендує на певну державну посаду або соціально-політичний статус відображує прямо-протилежний семантичний зміст. «Надавати підтримку», «виражати ставлення», «віддавати свій голос», «відіслати свого представника» і т. ін. однокорінні та семантичні близькі до дієслова «давати». Таким чином політичний вибір особистості набирає значення: віддавати чи не віддавати, а якщо віддавати то кому? В контексті усвідомлення функцій влади політичний вибір можна розглянути як передачу повноважень одним політичним суб'єктом іншому. Чим більше суб'єктів передали свої повноваження певному політичному суб'єкту - тим більше у нього влади. Це дає можливість всім політичним суб'єктам самовизначитись певним чином в політичному континуумі.

Отже наша спроба аналізу та узагальнення результатів досліджень в галузі психології політичного вибору з метою концептуалізації поняття «політичний вибір особистості» дозволяє зробити певні висновки:

1. **Поняття політичного вибору особистості варто шукати в соціально-психологічній площині**, де політичний вибір особистості тісно переплітається з соціальними аспектами життєдіяльності людини. З соціально-психологічної точки зору категорія політичного вибору набуває значення в контексті соціальної ситуації, в якій відбувається вибір.

2. Аналіз наукового дискурсу стосовно поняття «політичний вибір особистості» дозволяє визначити **три його можливі виміри**:

- 1) перманентність - дискретність політичного вибору;
- 2) інтрасуб'єктність - інтерсуб'єктність політичного вибору;
- 3) збільшення – зменшення чогось в результаті політичного вибору.

3. З метою подальших науково-теоретичних розробок в галузі психології політичного вибору варто розрізнити поняття виборчого процесу та політичного вибору особистості і надати їм соціально-психологічного визначення:

Виборчий процес - це процес інтерперсональної взаємодії політичних суб'єктів, результатом якої є делегування повноважень та політичне самовизначення всіх учасників процесу.

Політичний вибір особистості - це інтрапсональний процес усвідомлення власних потреб, політико-ідеологічних орієнтацій і настановлень, прийняття низки суб'єктних рішень стосовно можливості передачі повноважень одному з політичних суб'єктів і здійснення певних вчинків в ситуації виборчого процесу.

Таке розуміння політичного вибору особистості дозволяє врахувати всі три напрями його можливого виміру.

4. Політичний вибір особистості є різновидом життєвого вибору, що має спільні передумови та детермінанти та відрізняється такими ознаками, як його **опосередкованість та безповоротність**.

5. Спрямування подальших та систематизація вже проведених досліджень політичного вибору особистості може відбуватися в наступних напрямках:

- політичний вибір як суб'єктний вчинок та різновид життєвого вибору особистості;
- Психологічний вибір в процесі громадського і політико-ідеологічного самовизначення особистості;
- Політичний вибір особистості як прояв політичної активності та конвенційний спосіб політичної участі;
- Політичний вибір особистості в процесі інтрасуб'єктної взаємодії з іншими політичними суб'єктами;
- Мотивація політичного вибору особистості.

Література

1. *Слюсаревський М.М.* Політична психологія сьогодні: виклики, «хвороби зростання» та шляхи їх подолання / Слюсаревський М.М. «Ми» і «Я» в сучасному світі: Вибрані твори. – К.: Міленіум, 2009. – 340с.
2. *Москаленко В.В.* Розвиток політичної психології в Україні: історична ретроспектива і новітній досвід: Дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. - Х., 2006. - 193 с.

3. Булах Л.П. Основні підходи до аналізу проблеми політичного вибору // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць. – К., 2001, - Вип.3. – С.237-240.
4. Батраченко І.Г. Психологія політичного вибору: перспективи розвитку // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: Зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип.3. – С.233-235.
5. Королько В.В. Основи публік рілейшенз: Посібник. – Київ: Інститут соціології НАН України, 1997. – 334 с.
6. Пірен М.І. Публічна політична діяльність: навч. посіб. / М. І. Пірен. - Київ: НАДУ, 2009. - 288 с.
7. Ольшанский Д.В. Политико-психологический словарь. – М.: Академический проект, 2003. – 576с.
8. Поведение // Психологический словарь (электронное издание). – 2012. – <http://psi.webzone.ru/st/081100.htm>
9. Поведінка // Вікіпедія (електронне видання). – 2012. – <http://uk.wikipedia.org/wiki/Поведінка>
10. Дембицька Н.М. Психологічні особливості політичної соціалізації студентів: Автореф. Дис...канд..психол. наук: 09.00.05/Інститут психології ім.Г.С.Костюка АПН України. – К., 2004. – 20с.
11. Жадан І.В. Політична освіта як чинник формування суб'єкта політичних ставлень // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К.:ТОВ «Міленіум», 2005. – Вип. 10(13).- С.184-195.
12. Москаленко В.В. Проблеми ідентичності в політичній соціалізації особистості // Психологія: Зб.наук. праць НДПУ ім. М.П.Драгоманова. – К.:НДПУ,2002. – Вип..17. – С.65-70.
13. Плющ О.М. Колізії політичної суб'єктності / Наукові студії із соціальної та політичної психології: Зб. статей / Ред.: С.Д.Максименко, М.М.Слюсаревський та ін. – К.: ТОВ «Міленіум», 2007. – Вип.17(20). – С.280-286.
14. Старовойтенко Е.Б. Жизненные отношения личности. – К.: Лыбидь, 1992. – 216с.
15. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении. – К.: Просвіта, - 1996. – 404 с.
16. Титаренко Т.М. Соціально-психологічні передумови та детермінанти особистісного вибору // Наук. студії з соц. та політ. психології: Зб. ст. – К.: ТОВ «Міленіум», 2003. – Вип.7(10). – С.55-66.
17. Гарькавець С.О. Психологія політичного вибору: Навчальний посібник – Луганськ: Вид-во СЧУ ім.В.Даля, 2006. – 116 с.
18. Гозман Л.Я., Шестопал Е.Б. Политическая психология. Монография. – Ростов н/Д.: Феникс, 1996. – 448с.
19. Духневич В.М. Проблема готовності до здійснення політичного вибору // Наукові студії з соціальної та політичної психології: Зб. статей. – К.: ТОВ «Міленіум», 2005, - Вип. 12(15). – С. 151-161
20. Інтеграційні процеси в суспільстві та політичний вибір особистості: Монографія / За ред. В. П. Казміренка.-К.: Міленіум, 2008. – 360 с.
21. Циганенко Г.В. Соціально-психологічні механізми політико-ідеологічного самовизначення молоді: Дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / Інститут соціальної та політичної психології АПН України. - К., 2005. - 236 с.
22. Бассин Ф.В., Прангишвили А.С., Шерозия А.Е. О перспективах дальнейшего развития научных исследований в психологии (к проблеме бессознательного и собственно психологической закономерности) // Вопр. психологии. – 1979. - №5 – С. 82-96.
23. Готовность к действию // Психологический словарь (электронное издание). – 2012. – <http://psi.webzone.ru/st/023600.htm>.
24. Васютинський В.О. Інтеракційна психологія влади. – К., 2005. – 492 с.
25. Хазратова Н.В. Психологія відносин особистості та держави. Автореф. дис...д.психол.н., 19.00.05 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2005. – 23с.
26. Гнатко М.М. Психологічні чинники електоральної поведінки сучасного українського виборця // Проблеми та перспективи розвитку психології в Україні:Матеріали 2 з'їзду Товариства психологів України. – Т.6. – Симпозіум «Методологічні засади та прикладні проблеми політичної психології». – К., 1996. – С.64-66.
27. Выбор // Толковый словарь Ожегова (электронное издание). – 2012. – <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=4308>

Представленная статья является попыткой концептуализации политического выбора личности, его выделения, в общем терминологическом поле политической психологии. Политический выбор личности рассматривается как интраперсональный процесс осознания собственных потребностей, политико-идеологических ориентаций и установок, принятия ряда субъективных решений, относительно возможности делегирования полномочий одному из политических субъектов и осуществления определенных поступков в ситуации избирательного процесса.

This article deals with attempt to conceptualize the political choice of personality, to distinguish it in general terminological field of political psychology and of process of political choice of personality taking into account the action of internal and external factors. The political choice of personality is examined as an intrapersonal process of awareness of own necessities, political and ideological orientations and settings, acceptance of subjective decisions, in relation to possibility of delegation of plenary powers to one of the political subjects and realization of certain acts in the situation of electoral process.

Про створення єдиного освітнього університетського простору для забезпечення мобільності як тих, хто вчиться, здобуваючи освіту, так і тих, хто навчає говорять уже більше десяти років. Головним завданням університетської освіти вбачається формування універсальної освітньої моделі, яка ґрунтується на пріоритетах гуманітаризації знання, становленні